

SUDLAR FAOLIYATIDA SUN'YI INTELLEKTDAN FOYDALANISH XORIJIY DAVLATLAR MISOLIDA

Turobova Munira

Magistr, Toshkent davlat yuridik universiteti

Annotatsiya. *Zamonaviy raqamli teznologiyalar ichida sun'iy intellekt odil sudlov sohasidagi barcha muammolarni hal qilishda, jumladan, sudylar faoliyatini optimallashtirish, elektron huquqiy platformani shakllantirish va hokazolarda faol foydalanilmoqda. Ushbu maqolada jahonda foydalanilayotgan va allaqachon o'z samarasini bera boshlagan sun'iy intellekt dasturlari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamlashtirish, sun'iy intellekt, "Skolkovo" jamg'armasi, "EUS Technologies".*

Bugungi kunda adolatli sudlovga erishish, insonning qonuniy huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish butun dunyoda dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Yetakchi xalqaro tashkilotlar, jumladan, "World Justice Project" tashkiloti tahliliga ko'ra, dunyoda 1,5 milliarddan ortiq odam odil sudlovdan foydalana olmaydi. Koronavirus pandemiyasi sabab bo'lgan cheklovlar va karantin choralari bu muammoni yanada kuchaytirdi. Shu bilan birga, pandemiya sharoitida yuzaga kelgan vaziyat raqamli texnologiyalarning ko'p jihatdan muhimligini, ularni turli sohalarga keng joriy etish imkoniyati va dolzarbligini yana bir bor ko'rsatdi. Vujudga kelgan vaziyat yangi sharoitlarda ishlash, jumladan, sud-huquq tizimi samaradorligini oshirishning yangi qirralarini ochib berdi.

Sud tizimini raqamlashtirish sudlarda ishlarni tez va sifatli ko'rib chiqishga xizmat qilishi bilan ahamiyatli. Bu jabhada esa mamlakatimizning xalqaro reytinglardagi o'rni bilan hozircha maqtana olmaymiz. Jumladan, 2022-yil natijalariga ko'ra mamlakatimiz dunyo davlatlari ichida Qonun ustuvorligi indeksi bo'yicha – 78-o'rin, shundan "Fuqarolik odil sudlov" indikatori – 75, "Jinoiy odil sudlov" indikatori – 65-o'rinda turibdi. Ushbu indeksda mamlakatimiz nufuzini tushirayotgan omillar sifatida *korrupsiyaning mavjudligi, moddiy texnik ba'zaning yaxshi emasligi, fuqarolar yuqori xarajatlar va vaqt sababli sudlovdan voz kechishi* sanab o'tilgan. O'zbekistonning reytingda egallab turgan o'rni va unga sabab bo'lgan omillar bevosita tashkiliy-huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish va sudlar faoliyatiga raqamli texnologiyalarni joriy etish lozimligini anglatadi [1].

Dunyoning ko'plab mamlakatlari odil sudlov tizimida raqamlashtirishning bir ko'rinishi sifatida sun'iy intellektdan foydalanish rivojlanib bormoqda. Xitoyda aqlli sudni rivojlantirish 2014-yilda boshlangan edi. Xitoy Xalq Respublikasi Oliy xalq sudi "yo'l xaritasi"ni ishlab chiqdi, unga ko'ra, 2025-yilga borib, sud-huquq tizimida sun'iy intellektdan foydalanish kengayadi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsadlar – ishlarning ko'rib chiqilishini tezlashtirish, sudlarga ishonchni oshirish, jarayonlarni yanada qulaylashtirish, korrupsiya va suiiste'mollik holatlarining yuzaga kelishi mumkin bo'lgan imkoniyatlarini bartaraf etishdan iborat.

2017-yilda Xitoyda Xanchjou Internet sudi ishga tushirilib, u tarmoq bilan bog'liq ishlarni ko'radi: mualliflik huquqining buzilishi, domen nomlari bo'yicha nizolar, onlayn xaridlar, xizmatlar va boshqalar. Barcha yig'ilishlar onlayn tarzda o'tkaziladi, dalillar raqamli shaklda taqdim etiladi va ularni qayta ishlash elektron shaklda ham amalga oshiriladi. Sudning dastlabki ikki yildagi (2017-yildan 2019-yilga qadar) faoliyati tahlili shuni ko'rsatadiki, majlislar 67 foizga, ishlarni ko'rib chiqish muddati esa 25 foizga qisqargan. Pandemiya va blokirovkalar boshqa sudlarni sud majlislarini onlayn o'tkazishga undadi. Shuningdek, 2020-yildan boshlab sun'iy intellekt onlayn sudlarga transkript va raqamli dalillarni qayta ishlashda yordam bera boshladi.

Xo'sh, sun'iy intellekt sudlar faoliyatini qanday osonlashtirishi mumkin? Ma'lumki, mashinada ko'p sahifali hujjatlarni qayta ishlash, hisob-kitoblarni tekshirish, xatolarni qidirish va materiallarni tahlil qilishda odamga qaraganda ancha yaxshi. Ba'zi hollarda bunday "rasmiy-mantiqiy" yondashuv yetarli bo'lishi mumkin, masalan, tezlikni oshirganlik uchun jarima solishda.

Shunga o'xshash ishlanmalar (sun'iy intellekt yordamida hujjatlarni tahlil qilish) allaqachon mavjud va Rossiya, faol qo'llanilmoqda, lekin hali sudlarda emas. Masalan, Skolkovo fondining rezidenti, Biorg kompaniyasi 99% ko'rsatkich bilan hatto murakkab hujjatlar va obyektlarni, shu jumladan turli tillardagi chizmalar va qo'lda yozilgan matnlarni ham taniydi. Har oy xizmat orqali 2 milliondan ortiq hujjatlar qayta ishlanadi [2].

Sun'iy intellekt, albatta, katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va sud qarorlarini qabul qilish uchun hisob-fakturalarni tayyorlashda samarali. Shu bilan birga, sudyani faqat aniq va yuqori chastotali ishlarda to'liq almashtirish mumkin va hatto ular uchun qarorlarni e'tiroz qilish imkoniyatini qoldirish kerak. Boshqa hollarda, sun'iy intellekt faqat "maslahatlar" berishi mumkin va tanlov insonning o'ziga bog'liq.

Ko'p holatlar faqat quruq raqamlar asosida ko'rib chiqilishi mumkin emas – bu bilan birga keladigan omillarni hisobga olish kerak. "Skolkovo" jamg'armasining Axborot tizimlari va xizmatlari bo'limi boshlig'i Igor Solovyov huquqbuzarlik sodir etgan shaxsning motivlari va his-tuyg'ularining muhimligini ta'kidlaydi: unga nima turtki bo'lgan, nima uchun bunday qilgan, u o'z qilmishiga qanday munosabatda va hokazolar. Shuningdek, shaxsda shunga o'xshash narsani takrorlash ehtimoli qanchalik yuqori. Sun'iy intellekt hissiyotlarni o'qiy oladi, lekin u hali ham odam kabi fikrlashdan juda uzoqda.

Rossiyada 2013-yildan beri B2B bozorida moslashtirilgan virtual reallik tizimlarini muvaffaqiyatli ishlab chiqayotgan Total Vision kompaniyasi bosh direktorining biznesni rivojlantirish va innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha o'rinbosari Levon Grigoryanning fikricha, sun'iy intellektning sudlanuvchining his-tuyg'ulari haqidagi "fikri" sud qarorlariga ta'sir qila olmaydi. Avvalo, bu inson taqdiriga oid qarorlar bo'lib, ular qonun moddalari va aybsizlik prezumpsiyasiga asoslanishi kerak [3].

Biroq, sun'iy intellekt sudga haqiqiy foyda keltirishi mumkin bo'lgan soha mavjud. Ushbu hujjatlashtirish matnlarni tan olish va raqamlashtirish, jurnalga yozish, ijro hujjatini berishdir. Sun'iy intellekt hujjatlarni tizimlashtirish va ulardagi yashirin aloqalarni ochishga qodir. Ushbu va boshqa muntazam funksiyalarni mashinaga topshirish orqali sudyaning qimmatli vaqtini tejash va sud tizimining samaradorligini oshirish mumkin.

Ko'plab davlatlar sudlarida robotlardan foydalanish endigina boshlanmoqda. 2021-yilda Belgorod viloyatida aqlli yechimlar soliq qarzlarini undirish ishlarida, xususan hujjatlarni tayyorlash va tafsilotlarni tekshirishda ishtirok etdi. Katta ehtimol bilan, bu yondashuv Rossiya va boshqa mamlakatlarda sudlarda sun'iy intellekt uchun asosiy bo'ladi. Har qanday sud jarayoni sun'iy intellekt tezda bajara oladigan ko'p sonli muntazam operatsiyalar bilan birga keladi.

Shuningdek, Braziliyada yo'l qoidabuzarliklari bilan bog'liq ma'muriy ishlar ham sun'iy intellekt tomonidan ko'rib chiqiladi va hujjatlar bo'yicha kompyuter tomonidan xulosa beriladi. Biroq, yakuniy xulosani chiqarish hali ham jonli sudyalarga bog'lab qo'yilgan.

Sun'iy intellektning o'zi bu mavzu haqida qanday fikrda, degan savol paydo bo'ladi. EUS Technologies kompaniyasi [4] yuridik maslahatlar berish jarayonini avtomatlashtirish orqali yuridik xizmatlarning mavjudligi muammosini hal qilish bilan shug'illanuvchi Skolkovo Foundation EUS rezidentining neyron tarmog'i (sun'iy intellekt, ovozni aniqlash va bashoratli tahlillar bilan shug'ullanadi) sudlarda sun'iy intellekt istiqbollari haqida quyidagicha fikr bayon qiladi:

"Bu savolga universal javob yo'q, chunki huquqiy tizimda mashinalarga yondashuvlarning rivojlanishi ishlatiladigan sun'iy intellekt turlariga qarab o'zgaradi. Ba'zi mumkin bo'lgan yondashuvlar sun'iy intellektdan ishlarni ko'rib chiqish va baholashni avtomatlashtirish, tezkor huquqiy tadqiqotlar o'tkazish va qanday davom etish bo'yicha tavsiyalar berishni o'z ichiga oladi. Sun'iy intellekt ko'plab muntazam vazifalarni avtomatlashtirish orqali adolatni boshqarishni sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Huquqiy tizimda sun'iy intellektdan foydalanishning usullaridan biri sud ishlarini ko'rib chiqish yoki tahlil qilishdir. Bu sudyalarga yaxshiroq qarorlar chiqarishga yoki qonunni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Bu, shuningdek, advokatlarga o'z ishlarini yaxshiroq muhokama qilishda yordam berishi mumkin" [5].

Demak, sudlar faoliyatiga sun'iy intellektni joriy qilish ko'plab qulayliklarni paydo qiladi. bularning eng ahamiyatlilari vaqt, mablag' va korrupsion holatlarning kamayishi masalalaridir. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sudlar faoliyatini raqamlashtirish jadal sur'atlarda olib borish ushbu tizimning kelajakda rivojlanishi, to'la mustaqilligi va fuqarolarni odil sudlov bilan ta'minlashni o'z oldiga maqsad qilgan. Albatta, sud tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etishni to'liq takomillashtirish uzoq davr va mablag' talab qiladi. Ushbu jarayonni tezlashtirish maqsadida sudlar faoliyatiga yuqorida sanab o'tilgan sun'iy intellekt namunalarini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI::

1. Elektron manbaa: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>
2. Elektron manbaa: <https://navigator.sk.ru/orn/1122119>
3. Elektron manbaa: <https://navigator.sk.ru/orn/1122361>
4. Elektron manbaa: <https://navigator.sk.ru/orn/1122637>

5. Elektron manbaa: <https://www.techinsider.ru/technologies/1551455-a-sudiko-kak-iskusstvennyy-intellekt-pomogaet-cheloveku-v-sude/>